

Балинська О. М.,

професор кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЯ СЕМІОТИКИ ПРАВА

Описано предмет вивчення семіотики права із застосуванням системи різноманітних підходів, методів, логічних прийомів та інших засобів пізнання. На основі цього продемонстровано семіотичний підхід як сукупність семіотичних методів у дослідженні правових знаків, зокрема семіологічний аналіз як спосіб вивчення знаковості права в контексті структурної лінгвістики.

Ключові слова: підхід, метод, прийом, семіотика права, семіологія права, філософсько-правова парадигма.

Описан предмет изучения семиотики права с применением системы разнообразных подходов, методов, логических приемов и других средств познания. На основе этого продемонстрировано семиотический подход как совокупность семиотических методов в исследовании правовых знаков, в частности, семиологический анализ как способ изучения знаковости права в контексте структурной лингвистики.

Ключевые слова: подход, метод, прием, семиотика права, семиология права, философско-правовая парадигма.

We describe the subject matter of semiotics of law with using a system of variety approaches, logical methods and other means of knowledge. On this basis demonstrated semiotic approach as a set of semiotic methods in the study of legal characters, including semiology analysis as a way of exploring significance of law in the context of structural linguistics.

Keywords: approach, method, semiotics of law, semiology of law, philosophical and legal paradigm.

Під методологією розуміють сукупність певних теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів дослідження предмета науки; систему певних теорій, законів, підходів, що відображають процес пізнання. Узагальнення основних підходів до визначення методології сучасними науковцями дозволяє розглядати це поняття як складне утворення, що охоплює концептуальний виклад мети, змісту, а також цілої системи підходів, методів, логічних прийомів та інших можливих засобів пізнання й удосконалення досліджуваних явищ, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про досліджувані проблеми [1, с. 61–62]. Тож мета даної статті – описати методологію семіотики права як філософсько-правової парадигми у контексті застосування системи підходів, методів і прийомів пізнання.

Вивчення проблем знаковості у праві передбачає застосування декількох провідних підходів (дехто із науковців називає їх фундаментальними або філософсько-світоглядними методами [1, с. 64–67]). Зокрема, одним із найновіших фундаментальних підходів є *синергетичний*, що передбачає дослідження процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур і систем різної природи. Право якраз і є такою самоорганізованою знаковою системою, в якій функціонує механізм спонтанного формування і функціонування правових знаків, що безпосередньо взаємодіють із зовнішнім середовищем (це середовище є джерелом їх виникнення – дає інформацію для правотворчості, а також сферою його реалізації – сприймає правові знаки як своєрідний регулятор суспільних відносин). Синергетика здатна забезпечити семіотику права механізмами спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, що перебувають у стані нестійкої рівноваги із зовнішнім середовищем, потребують підтримки стабільності і здатні до самоорганізації.

Герменевтичний підхід у науковому пізнанні права передбачає «розуміння» його знакового мовлення, а також вміння передавати це значення у загальнодоступних термінах (тлумачити). Застосування цього підходу підкріплюється спорідненістю семіотики й герменевтики у тому, що семіотика права прагне дати пояснення процесам виникнення знаків через означення ними правової дійсності та функціонування їх, а герменевтика здатна задовольнити цю потребу. Основним методологічним принципом тут є *встановлення смислової відповідності: по-перше, між правовою дійсністю і її відтворенням у правових знаках, по-друге, між сприйняттям знаків та відтворенням у поведінці*. Це вимагає застосування методу розуміння, що в контексті правовідносин діє відповідно до закону поширеного відтворення інформації. Право є призмою, через яку переломлюється інформаційний потік відображення правової дійсності й одночасно фокусується у точці сприйняття конкретним соціальним суб'єктом і розпоршується на необмежену кількість таких право-сприймачів. Герменевтичний підхід до розуміння правових знаків забезпечує процес правової комунікації.

Феноменологічний підхід (або його ще називають методом ейдегичного аналізу, який передбачає здатність досліджуваного об'єкта зберігати яскраві образи протягом тривалого часу [2, с. 28]) дає змогу встановити загальні співвідношення між параметрами, що характеризують явища загалом. У контексті проблеми функціонування правових знаків це означає чітке відтворення у правосвідомості соціального суб'єкта того, що знаходиться у правовій дійсності; всі речі, факти, події і явища об'єктивної правової дійсності – феномени, що є символами змісту, який відтворюється потім у праві та правосвідомості.

Діяльнісний підхід застосовують у контексті функціонального методу. Він указує на склад людської діяльності: потреба – суб'єкт – об'єкт – процеси – умови – результат, що у контексті трактування знаків у праві виглядає як: правовий інтерес – право-творець – право-сприймач – правовідносини – правові факти – правова поведінка. Діяльність соціального суб'єкта при цьому розглядається як динамічна система його взаємодії із правовою дійсністю, а також як специфічна професійна, наукова, навчальна тощо форма його активності, у якій він

досягає свідомо поставлених завдань, що формуються внаслідок виникнення певних правових потреб. Крім цього, діяльнісний підхід служить методологічною основою для дослідження закономірностей виникнення і закріплення правових знаків, вивчення процесу їх руху в єдиному інформаційному полі.

Функціональний підхід дає можливість розглядати правовий знак як функціональне явище, що органічно пов'язане з процесами самоорганізації та управління. На прикладі правових знаків він демонструє ефективність, доцільність, раціональність дії права: від означення правової дійсності, відтворення національної культури та передачі волі держави – до забезпечення правової комунікації, врегулювання соціокультурного простору та збереження цілісності правової інформації. Саме семіотико-функціональний аналіз правових знаків дає можливість розкрити ще один аспект праворозуміння: мовні і немовні правові знаки зберігають і передають логічний зв'язок елементів правової дійсності з тим визначенням, що закріплене у нормі права чи певному матеріальному символі та яке має сприйняти і прийняти до реалізації соціальний суб'єкт; правовий знак виступає універсальним уособленням складних прикладних функцій права взагалі. Йдеться про функціональне призначення, соціальну роль, доцільність існування правового знаку в системі права і його здатність практично реалізувати призначення цієї системи загалом.

У межах функціонального підходу можливе сутнісно-функціональне, функціонально-генетичне та функціонально-логічне дослідження системи [1, с. 74]. За допомогою першого з них можна виявити правові знаки, що виступають субстанційними елементами права як знакової системи, їхні сутнісні зв'язки та основні функції; друге дає змогу розкрити внутрішні закономірності розвитку й функціонування цієї системи (від одиничного до загального); завдяки третьому виявляються логічно можливі взаємозв'язки між функціями елементів системи (відношення переваги, домінування, супідрядності та ін.), функціональна рівнозначність або еквівалентність тощо. В результаті застосування функціонального підходу створюються вербальні моделі правової дійсності.

Системний підхід – це напрям методології досліджень, що полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи [3, с. 449]. Всі приклади застосування системного підходу в наукових дослідженнях так чи інакше стосуються проблеми функціональності досліджуваного феномена. Тобто предмет вивчення розглядається не статично та ізольовано від оточення, а в динаміці й функціональному контексті: всі елементи системи взаємодіють з метою досягнення певного результату, а також певним чином творять організовану динамічну цілісність у межах визначеної сфери (природи чи суспільства) як предмет певного науковчення (історії, філософії чи спеціальної науки), котре розкриває концепцію, функції та структуру цієї системи, здатної до самоорганізації та самоуправління (закрита система) і водночас податливої щодо зовнішнього впливу з метою адаптації до нього (відкрита система). Сприйняття права як знакової системи відзначається певним дуалізмом

залежно від низки чинників, чи радше особливих властивостей, системних параметрів: відкритості / закритості; динамізму / статичності; реальності / моделювання; природності / соціальності; цілеспрямованості / розпорошеності; самоврядності / зовнішньої керованості; складності / простоти та інших. Узагальнюючи, можна вважати право відкритою динамічною моделью соціальною соціальною цілеспрямованою синергетичною і водночас зовні керованою складною знаковою системою. Парадигмальне розуміння права і правової дійсності як знакових систем передбачає поділ їх на асоціативні семантичні поля (за Ф. де Соссюром), що диференціюються через потиствлення іншим полям у цій же структурі. Це може бути поділ за галузевим принципом, за суб'єктивним чи об'єктивним, часовим чи просторовим і т. д. Але в будь-якому випадку відносини схожості між частинами однієї знакової системи (права та правової дійсності) служать для розрізнення цієї системи з-поміж інших (в межах одного соціокультурного простору). Право та правова дійсність як знакові системи складаються з дрібніших, аналогічно сформованих знакових систем, однією з яких є, наприклад, мова права як система вербальних знакових засобів, що відтворюють елементи правової дійсності. Системний підхід до права дає можливість виокремити додаткові складові процесу правопізнання – чинники знакового відтворення в ньому елементів правової дійсності та їх конститування.

Наступною категорією методології дослідження є метод, що означає спосіб досягнення поставленої дослідником мети. Додержуючи найбільш поширеного підходу до класифікації методів, що застосовуються під час вивчення права [див., наприклад, 5], розглянемо їх у розрізі семіотики права як загальнонаукові (що застосовуються для вивчення будь-яких явищ у всіх науках), спеціальні (базуються на здобутках спеціальних наук) та конкретні (стосуються тільки певної окремої науки і є основою для вирішення конкретної дослідницької проблеми).

Серед загальнонаукових методів цілком виправдано одним із основних є *логічний*, який застосовують для послідовної аргументації теоретичних позицій, усунення суперечностей, доведення наукових положень; тобто за своєю сутністю це важливий інструмент наукової діяльності загалом. Адже він послуговується цілою низкою *логічних прийомів*, які, до речі, також розглядають як складові методології. Зокрема, використано прийом *аналізу* для вивчення структури правового знаку; *синтезу* – для узагальнення елементів права як знакової системи; *індукції* – для доведення притаманності всім аналогічним правовим знакам основних характеристик на підставі розгляду їх в одному чи декількох із таких прикладів; *дедукції* – для з'ясування тотожності властивостей вербальних і невербальних знаків загалом із властивостями, що притаманні правовим знакам зокрема; *аналогії* – для зіставлення та пошуку подібності чи схожості правових знаків зі знаками інших сфер соціальної дійсності, скажімо, політики, психології, культурології тощо; *абстрагування* – для виведення нових для науки філософії права дефініцій і понять та інші. Враховуючи специфіку предмета семіотичного дослідження, доцільно згадати також *дискурс-аналіз* [5], що може бути теоретичною і методологічною

основою вивчення права як соціального явища, як мовної системи, як засобу і середовища комунікації; цей метод доцільний для досліджень у сфері культури, лінгвістики, соціальної психології та соціології – всіх сферах, дотичних до семіотики права.

Метод моделювання застосовується для дослідження внутрішніх і зовнішніх зв'язків об'єкта дослідження. За його допомогою аналізуються ті процеси і явища правової дійсності, що не піддаються безпосередньому вивченню, і можуть бути відтворені тільки у вербальній формі. Під моделюванням розуміють створення уявної інформаційної системи, переданої знаковими символами певної національної мови, яка, відображаючи або відтворюючи правову дійсність як об'єкт дослідження, може спрогнозувати варіативність її розвитку залежно від типу сприйняття інформації із права соціальним суб'єктом, якому власне й адресована.

Про *пізнавальний метод* говорять у контексті інформаційного підходу. Цей метод особливо став ефективним у вивченні динаміки семіотики права як наукової парадигми та її співвідношення з іншими науками через вплив результатів пізнання на поведінку соціальних суб'єктів. Основний дослідницький актив цього методу в контексті цього дослідження полягає в тому, що всі об'єкти, суб'єкти, речі, явища, факти, дії, події і т. д. із правової дійсності є за своє суттю інформаційними, адже безпосередньо пов'язані зі створенням, збереженням, передачею та використанням соціально значимої інформації, зі здійсненням правової комунікації у суспільстві. Важливу роль тут відіграє дотримання *принципу відображення* у праві, що передбачає вивчення його структурних елементів як способів і засобів відтворення правової дійсності. Основний зміст такого відображення полягає у специфіці взаємодії відображуваної (правова дійсність) та відображальної (право) систем. При цьому важливо зіставити ці основні об'єкти семіотичного дослідження з аналогічними або близькими їм за змістом поняттями, а також з'ясувати співвідношення власне між ними. Тут надано перевагу поняттю «правова дійсність» з-поміж таких, наприклад, як «правова реальність» (С. І. Максимов [6] і В. М. Братасюк [7]), «юридична дійсність» і «символічна реальність» (В. В. Речицький [8]) та інші, на підставі того, що було закладено у саме поняття «дійсність» його автором (ідеться про німецького філософа М. Екхарта, який ввів у науковий обіг термін «дійсність» як переклад латинського слова «actualitas» («діяність») із наголошенням на компоненті дії, тоді як у старогрецькій і латинській мові дійсність була ідентична істинності, а в англійській і французькій – реальності, що передбачає наявність можливого [9, с. 127, 388]). Видається доцільним у контексті права використовувати саме поняття «дійсність», що поєднує можливість (імовірність) і необхідність в одну характеристику – очевидність; ідеться про *реальність як дійсність* за участю людини, тобто про *здійснюваній* нею світ [10] (відповідно, про соціальну дійсність – за участю соціального суб'єкта і правову дійсність, що є не якоюсь окремою субстанційною частиною дійсності, а радше способом правової організації та інтерпретації певних аспектів соціального буття людини). У співвідношенні «правова дійсність – право» право виступає і елементом правової дійсності (коли дійсність розуміти у широкому значенні як сукупність усіх правових феноменів), і водночас інформаційною моделлю, що відображає цю

дійсність (у вузькому значенні, коли загальна картина правової дійсності залежить від того, що обрано базовим правовим феноменом, щодо якого всі інші правові феномени виявляються похідними; в даному випадку правовий знак взято як базовий феномен, а правова дійсність є означуваням, відтворюваням, відображуваням феноменом). Ці два підходи не взаємовиключають один одного: перший усталений, а отже, класичний; другий дає підстави розуміти під правовою дійсністю або правові норми (нормативізм), або правовідносини (соціологічний напрям), або правові «емоції» (психологічний напрям), або правові знаки (семіотичний напрям) тощо.

Спеціальні методи також використовуються у дослідженні проблем семіотики права, що підтверджує її міждисциплінарний характер. Зокрема, доцільно застосовувати *соціологічний* метод, який дає підстави розглядати право не тільки на абстрактному рівні, а й як конкретний соціальний феномен, на підставі конкретних соціальних фактів. Зокрема, на основі спостереження за змінами ціннісних орієнтирів українського суспільства протягом чотирьох десятиліть можна зробити висновки про зміну правових знаків, в основі яких якраз закладено суспільні ціннісні установки та прагнення.

Лінгвістичний (або мовний) метод важливий при розгляді вербальних правових знаків. Тому виправданам є застосування знань зі сфери лінгвістики, структурної лінгвістики, психолінгвістики, юридичної лінгвістики, прагмалінгвістики, філософії мови тощо. Зокрема, сигнальні правові одиниці, додержуючи термінології прагмалінгвістики, називають стилістично маркованими лексемами, спільним колом асоціацій комунікантів, функціонально-комунікативними категоріями; використовуються знання лінгвістів щодо багатозначності, неточності та незрозумілості вербальних знаків у правовій комунікації, а також структуралістський підхід до природи мови та визнання мови права семіолого-лінгвістичною системою. Цей метод дає змогу аналізувати денотацію, десигнацію та конотацію у праві як семіолого-лінгвістичні механізми об'єктивзації та конституювання правової дійсності; використовувати знання лінгвістів у вивченні аксіологічних проблем і соціальної зумовленості права; виокремлювати здатність мови права до лінгвістичної фрагментації правової дійсності та лінгвоюридичний аспект феномену мовленнєвої маніпуляції; розглядати мову як основу семіотичної складової правової природи людини; застосовувати знання із паралінгвістики у виведенні поняття *homo semioticus*, а також теорію опосередкування дійсності мовою для дослідження тактики і стратегії правового тексту; вивчати правовідносини як різновид правової комунікації із проявами екстралінгвістичних ситуацій; зрештою вслід за Р. Бартом до певної міри визнавати, що семіотика – це різновид лінгвістики, адже знаки ми можемо розуміти тільки через їх мовне відтворення.

Психологічний метод використовується для дослідження процесів сприймання, пам'яті, уяви, формування навиків тощо як взаємодії першої та другої сигнальних систем для пошуку правових сигналів; для сприйняття права як результату мисленнєвої діяльності людини і як засобу впливу на ту ж таки мисленнєву діяльність, правосвідомість; для демонстрації впливовості і здатності правового

знаку забезпечувати своєрідну психологічну тяглість історії народу; для доведення, що право народжується у психіці людини, є результатом її психічної діяльності, що передбачає, насамперед, роботу зі змістом, сутністю, значенням, які закладаються у право-норму як набір вербальних сигналів, знаків, кодів, повідомлень. У цьому контексті доречно згадати методику вербального біхевіоризму – напрямку психології, який постулює, що поведінкою людини можна управляти і передбачати її через посередництво мовленнєвого впливу тощо.

Конкретні методи (їх ще називають дисциплінарними) допомагають не відійти від сфери юриспруденції в бік тих-таки супутніх наук – лінгвістики, психології, соціології та ін. *Спеціально-юридичний метод* застосовується на емпіричному рівні для опису державно-правової практики творення і застосування правових знаків. За допомогою цього методу встановлюються зовнішні ознаки правових явищ, дій, подій, фактів, об'єктів, суб'єктів, що стали знаковими для суспільства й були втілені у правових знаках. До того ж, можна здійснити аналіз чинного законодавства і практики його застосування у сфері, дотичній до проблематики дослідження.

Формально-догматичний (або юридико-технічний) метод дає змогу зосередитися на вивченні права як явища поза зв'язком з іншими соціальними явищами, тобто на його внутрішніх сутнісних властивостях, характеристиках та ознаках. Це, зокрема, корисно у контексті дослідження правотворчості, означування, об'єктивації та конституювання правової дійсності через посередництво відповідних термінів і понять, руху правового повідомлення у процесі семіозу, що передбачає творення та реалізацію правових знаків, а також вивчення ефективності таких знаків у правотворчості, виконанні, використанні, дотриманні й застосуванні норм права.

Порівняльно-правовий метод, що передбачає зіставлення правових понять, явищ і процесів, доцільний для здійснення класифікації правових знаків за різними критеріями, скажімо, галузевою належністю та способом відтворення, соціальною сферою застосування і рівнем значимості для суспільства і навіть особливостями людської природи та правової системи й культури.

Можна було би продовжувати перелік підходів, методів і прийомів, що можуть застосовуватися у семіотико-правовому дослідженні, однак, по-перше, із тих, що вже наведені, достатньо доказово видно, що семіотика права не ізольована сфера наукового пошуку, по-друге, набагато важливіше з'ясувати питання, чи має семіотика власний метод, придатний для застосування в інших науках.

Такий метод є, і науковці навіть говорять про сукупність семіотичних методів (залежно від напрямку: семіотичний, семіологічний, семіодинамічний, семіонічний, семіургічний тощо) – *семіотичний підхід*. Ті, хто заклав основу семіотики в сучасному її розумінні, стверджують, що «знаки існують тому, що окремі люди, індивіди свідомо використовують якісь об'єкти як знаки; знаки не існують об'єктивно у соціально-виробничих структурах і в культурі соціуму саме як знаки; вони не мають об'єктивних функцій і значень безвідносно до психіки індивідів, їх розуміння та бажань» [11]. І це цілком природне явище,

оскільки відбувається поєднання значимих предметів та об'єктів вивчення з певними контекстами й утвореннями, тобто з практикою їх застосування чи реалізації, діяльністю, комунікацією, розвитком тощо.

У цьому контексті відомий російський філософ і методолог В. Розін детально аналізує семіотичний підхід і наводить його варіанти, представлені у дослідженнях інших. Наприклад, він згадує Б. А. Успенського, який відносить семіотику знаку до логічного напрямку, а семіотику мови – до сфери лінгвістики, визнаючи таким чином відсутність семіотичного методу як такого [12]; Р. Якобсона, який розширював трактування лінгвістики, включаючи в неї семіотику [13]; Г. Щедровицького, який вважав, що мову (відповідно, і мислення, психіку і т. п.) не можна розглядати поза комунікацією, діяльністю і практикою, але ще не виокремлював тут нового підходу [14]; Ч. Пірса, який на основі типології знаків на ікони, індекси і символи демонструє три контексти практики, прагматично орієнтованої на змістово-генетичну логіку [15] та ін. Тож на основі аналізу цих позицій В. Розін прийшов до висновку, що «семіотичний підхід є посередником або медіатором між традиційними теоретичними дисциплінами і новими підходами – прагматичним, діяльним, комунікативним (герменевтичним). З одного боку, семіотичний підхід покликаний утримувати низку особливостей традиційних дисциплін, насамперед знанневий, мовний, епістемологічний плани, з іншого – поєднати ці плани із застосуванням (знаць, мовних висловів), діяльністю, комунікацією» [16, с. 23].

Тобто семіотика здатна запропонувати іншим наукам механізм виявлення знаку як медіатора зв'язку слова (поняття) та об'єкта відтворення, абсолютного значення і конкретного змісту (в цьому проявляється медіаційна функція семіотичного підходу). Іншими словами, «семіотичний підхід передбачає дві важливі практики – створення речей за допомогою знаків та розрізнення «семіотичної норми» (значення, денотата, предмета) і її конкретної реалізації (змісту, концепту)» [16, с. 25]. Загалом ми згодні з В. Розіном, що семіотика як підхід чи метод (бо поки що тільки йдеться про його загальнонаукове визнання) спроможна виконувати декілька завдань: 1) відповідати на запитання традиційних наук, які ставить час, але на які ці науки при їх виникненні не були орієнтовані (наприклад, щодо індивідуального і колективного у співвідношення мови та мовлення, щодо розвитку мов різних функціональних напрямів та ін.); 2) вибудовувати класифікацію (типологію) знаків і знакових систем; 3) проводити власне семіотичне пояснення реальності на прикладах пояснень знаків [16, с. 25].

Ю. Степанов підтримує позицію Ч. Моріса і наголошує, що «філософія часто грішила, змішуючи у своїй мові різні функції, які виконують знаки. Але, згідно зі сталою традицією, філософія має намагатися досягнути специфічні форми людської діяльності, прагнути до найбільш загального і найбільш систематизованого знання, яке тільки можливе. В сучасній формі ця традиція виступає в ототожненні філософії з теорією знаків та з уніфікацією науки, іншими словами зі загальними й системними аспектами чистої та дескриптивної семіотики» [17, с. 97].

За європейською традицією семіотики, «семіотичний аналіз починає з вивчення мови і структур, дійсно поданих у тексті, показуючи, яким чином створюються значення, і звісно, водночас – що це за значення. Тобто, семіотичний аналіз стає методом відкриттів – і, звичайно ж, це неоцінений засіб для всіх тих, хто займається оригінальними дослідженнями» [18, с. 25]. Дещо схоже відстоюють і дослідники російської тартуської школи семіотики. Зокрема, ще один сучасний російський дослідник Є. Горний вважає, що «метод семіотики – це розгляд чого завгодно як метафори мови або, іншими словами, метафоричний опис чого завгодно як мови» [19].

За ще одним підходом, семіотика належить до гібридних і змішаних досліджень, виокремлення яких у самостійну сферу можна розглядати як наслідок використання певного методу та (або) аналітичного інструментарію [20]. Згідно з цим підходом, в основі семіотично орієнтованих досліджень лежить структурний аналіз того, як облаштовані й функціонують знаки в різноманітних культурних контекстах, а також як організовані поведінка та комунікація, в яких використовуються знаки. Основний метод у таких дослідженнях – структурно-семіотичний (семіологічний) аналіз тексту; сфера застосування – аналіз систем репрезентацій, співвідношення тексту і культурного контексту, зіставлення міфів та масової культури тощо. Цікаво, що одним із прикладів таких досліджень розробники цього методу вважають аналіз впливу виникнення фотографії на систематизацію знань про злочинців (Дж. Р. Тагг). Зараз про це можна прочитати на часто відвідуваних російських порталах*. Можна навіть сказати, що логічно семіотика відносно до лінгвістики є ширшою дисципліною, але історично вона сформувалася як результат узагальнення знань про формування й організацію природної мови як знакової системи довільної природи. Проте у лінгвістиці ХХ ст. семіотичний підхід загалом і основні семіотичні поняття (такі, як «знак», «комунікація» і «семіоз»), зіграли величезну роль.

Є й дещо інші позиція, і деякі українські вчені її підтримують. Зокрема, виносяться для наукової дискусії питання щодо розгляду семіотики як методу чи погляду [21]. Так, Дж. Ділі вважає, що семіотика започаткувала множину методів, але постає питання, чи вона і є цими методами, а чи тільки ототожнюється з ними; він пише: «Набуваючи властивих рис, семіотика продовжуватиме в душі одержимості модерної філософії ставати методом чи встановить власну теоретичну основу, достатньо повну і гнучку, аби пристосуватися до повноти спектра позначуваних [signifying] явищ» [21, с. 45]. Зрештою він зробив висновок, що семіотика передусім забезпечує не метод, а погляд; вона «постає зі спроби тематизувати таку основу, що є спільною для всіх методів і на якій вони явно ґрунтуються за умови, що вони є справжніми засобами, які реально просувають дослідження. Тому семіотика, або семіотичний погляд полягає в реалізації певної унікальної форми активності в природі, ... для якої Чарльз Сандерс Пірс створив назву «семіоз»

* Див., наприклад: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/semiotic.html>; <http://semiotics.ru/lib>; <http://post.semiotics.ru>; www.ruthenia.ru/folklore та ін.

[«semiosis»]» [21, с. 46]. Ділі вважає, що кожний метод за своєю суттю є семіотичним, бо послуговується знаками, без яких неможливе будь-яке дослідження, є комунікативною модальністю, знакозалежним концептом. При цьому він наголошує, що «на відміну від позитивізму чи бігевіоризму [біхевіоризму – О. Б.] семіотика у своїй доктринальній засаді не є ідеологічною позицією, яку можна замаскувати під метод дослідження...» [21, с. 48]. Тож цей науковець визнавав семіотику не методом, а поглядом як перспективу, яка «впливає з реалістичної спроби жити роздумливо і виводити наслідки з простого усвідомлення цілості нашого досвіду від його найпростіших джерел у почуттях до його вишуканих досягнень розуміння, що є мережею або павутиною знакових відношень» [21, с. 49]. Очевидно, погляд у цьому значенні слід сприймати як підхід, що не зводиться до ідеології. Тому є всі підстави говорити про беззаперечне визнання семіотичного підходу.

Узагальнюючи, доцільно навести позицію Ч. Моріса, який зазначав, що «семіотика дає основу для розуміння найважливіших форм людської діяльності та зв'язку цих форм між собою, оскільки всі ці види діяльності і всі відносини знаходять відображення у справах. Таке розуміння дієво впливає, усуваючи змішування різних функцій, що виконуються через посередництво знаків. Сприяючи розумінню людської діяльності, семіотика обіцяє виконати одні із завдань, що традиційно вважаються філософськими, прагнучи до найбільш загального та найбільш систематизованого знання» [17, с. 96–97].

Семіотика права як філософсько-правова парадигма оформилася завдяки «новому зрушенню гуманітарної парадигми загалом (осмисленню й обґрунтуванню парадигми сучасної гуманітарної культури), що прийшла на зміну постструктуралістсько-деконструктивістському підходу, будучи одночасно його розвитком і подоланням» [22, с. 267–269]. Г. Тульчинський та М. Епштейн називають ключовими моментами такої методології посибілізм – зміщення акценту з критики сущого і перетворювального активізму до розкриття дедалі нових можливостей свідомості, сценаріїв дійсності та поведінки. Семіотика права виконує роль динамічної методології з урахуванням процесуальності змін соціальної дійсності, її багатомірності й антропологічного домінування в її осмисленні та смислоутворенні.

Оскільки ми схильні відстоювати позицію розмежування (чи радше розрізнення) семіотики та семіології, то в цьому випадку можна говорити про семіотичний підхід (як сукупність способів пізнання, прийомів і методів вивчення правових знаків та їх систем), який передбачає все, що було сказано вище з акцентуванням на діяльнісний аспект, і семіологічний аналіз права як спосіб вивчення правових знаків у ролі предмету структурної лінгвістики. Тобто там, де дослідження стосується пояснення правових знаків як основних концептів функціонування у знаковій системі чи в декількох таких системах права, ідеться про семіотичний підхід, а там, де спостерігається хоча б найменший прояв механізму руху мовних правових знаків (лінгвістичний семіоз), – це сфера семіології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балинська О. М. Проблеми теорії держави і права : [навч. посіб.] / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів. – [2-е вид., переробл. і доповн.]. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 416 с.
2. Філософія. Курс лекцій : [навч. посіб. для студ. ВЗО III-IV рівнів акредитації]. – [3-тє вид., переробл. і доповн.]. – Львів : Магнолія плюс; СПД ФО В. М. Піча, 2005. – 506 с.
3. Булатов М. О. Філософський словник / М. О. Булатов. – К. : Стило, 2009. – 575 с.
4. Кельман М. С. Методологічні проблеми теорії держави і права : [курс лекцій] / М. С. Кельман. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 124 с.; Козюбра Н. И. Понятие и структура методологии юридической науки / Н. И. Козюбра // Методологические проблемы юридической науки : сб. науч. тр. – К. : Наук. думка, 1990. – 136 с.; Марченко М. Н. Общая теория государства и права: академический курс. – Т. 1 : Теория государства / М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – 416 с.; Скаун О. Ф. Теорія держави і права: [підруч.] / О. Ф. Скаун. – Х. : Эспада, 2006. – 776 с.; Черданцев А. Ф. Общая теория государства и права : [учеб. для вузов] / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 2000. – 422 с.
5. Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Дж. Филлипс, М. В. Йоргенес ; [пер. с англ.]. – Х. : Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
6. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Х. : Право, 2002. – 328 с.
7. Братасюк В. М. Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. М. Братасюк. – К., 2005. – 20 с.
8. Речицкий В. В. Символическая реальность и право : [моногр.] / В. В. Речицкий. – Львов : ВНТЛ-Классика, 2007. – 732 с.
9. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність держави перед особою : [моногр.] / Н. М. Оніщенко. – К. : Юрид. думка, 2007. – 320 с.
10. Карась А. Ф. Семіотична перспектива інтерпретації реальності як дійсності / А. Ф. Карась // Філософська думка. – № 5. – 2008. – С. 16–29.
11. Щедровицкий Г. П. О методе семиотического исследования знаковых систем / Г. П. Щедровицкий // Семиотика и восточные языки : сб. тр. – М. : Наука ; Гл. ред. вост. лит., 1967. – С. 19–47.
12. Успенский Б. А. Избранные труды. – Т. 1 : Семиотика истории. Семиотика культуры / Б. А. Успенский. – М. : Гнозис, 1994. – 432 с.
13. Новое в лингвистике. – Вып. 4. – М., 1965. – 590 с.
14. Щедровицкий Г. П. «Языковое мышление» и его анализ // Избранные труды / Г. П. Щедровицкий. – М. : Школа культурной политики, 1995. – С. 449–465.
15. Пирс Ч. С. Логические основания теории знаков / Ч. С. Пирс. – СПб. : Алетейя, 2000. – 352 с.
16. Розин В. Семіотические исследования / В. Розин. – М. : ПЕР СЭ; СПб. : Унив. кн., 2001. – 256 с.

17. Моррис Ч. Основания теории знаков / Ч. Моррис // Семиотика: Антология / сост. Ю. С. Степанов ; изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Академ. проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 702 с. – С. 45–97.
18. Бронуэн М. Словарь семиотики / М. Бронуэн, Р. Фелицитас – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с.
19. Горный Е. Что такое семиотика? / Е. Горный // Радуга. – М., 1996. – С. 168–175.
20. Введение в гибридные исследования (hybrid/mixed studies) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://migo.stedu.ru/gibrid.ppt>.
21. Ділі Дж. Основи семіотики / Дж. Ділі ; [пер. з англ. та наук. ред. А. Карась]. – 2-е вид. – Львів : Арсенал, 2000. – 232 с.
22. Проективный философский словарь: Новые термины и понятия / Под ред. Г. Л. Тульчинского и М. Н. Эпштейна. – СПб. : Алетейя, 2003. – 512 с.